

Підпільна преса у фашистській Італії: шляхи протистояння режиму

У статті проаналізовано дві найбільш помітні підпільні газети антифашистського спрямування, які нелегально поширювалися в муссолінівській Італії. На прикладі діяльності дисидента Л. Гінсбурґа показано, що попри бутафорну тоталітарність фашистського режиму, підпільна преса мала доволі широкий простір для підривної діяльності. Зауважено стилістичні особливості цієї преси (простота, доступність, категоричність, поширеність лозунгів та закликів), що обумовлено характером підпільного комунікаційного процесу, а також орієнтацією на широкі читацькі маси. Виокремлено найважливіші мотиваційні рушії авторів підпільних газет, а саме: зберігати віру в те, що антифашизм не переможений і що його справа досі живе; просувати картину дійсності, альтернативну фашистській пропаганді у легальній пресі; підбурювати італійців до непокори владі, а в перспективі – до повстання проти режиму.

Ключові слова: підпільна преса, італійський антифашизм, підривна пропаганда, *Non Mollare*, *l'Unita*.

Вступ. Процес ліквідації парламентської демократії та свободи преси в Італії розпочався незадовго після призначення прем'єр-міністром лідера Національної фашистської партії Беніто Муссоліні і завершився у 1925–1926 рр., коли були закриті останні опозиційні видання. Антифашистські сили були змушені продовжувати боротьбу поза легальним полем, в тому числі через підпільну пресу.

В Україні італійська підпільна преса фашистського періоду досі не була об'єктом наукових зацікавлень істориків журналістики. Кілька поважних праць на цю тему вийшли в Італії. Передусім слід згадати «Історію підпільної преси» (1951 р.) Сальво Томаселлі [1] – роботу, автор якої розглядає підпільну пресу антифашистського характеру в Італії та Європі в 20–30-х рр. ХХ ст. та часів Другої світової війни з акцентом на комуністичну традицію. Книга Томаселлі цікава панорамністю розгляду питання, філософськими узагальненнями, вдалим спробами вникнути в суть підпільної журналістики, однак, що стосується предметного аналізу італійської підпільної преси міжвоєнного періоду, він доволі поверховий.

Вартою уваги є також присвячена підпільній пресі праця «Газети поза законом» авторства Адріано Даль Понт, Альфонсо Леонетті та Массара Массара [2]. Дослідники здійснили системний, різнобічний аналіз. У роботі історичний фактаж збалансований цінними свідченнями та спогадами опонентів режиму, які дають рідкісну можливість подивитися на антифашистське підпілля зсередини: наведені розлогі цитати Ернесто Россі у підрозділі, присвяченому роботі підпільних груп «Giustizia e Libertà», Серени Зайденфельд у підрозділі про комуністичне підпілля, Джузеппе Фаравеллі у підрозділі про нелегальну пресу соціалістичного спрямування, Альдо Гароші про діяльність «Concentrazione» тощо.

Доволі детально вивчена перша підпільна газета *Non Mollare* у книзі за редакцією М. Франдзінееллі [3], в якій вміщено репродукції усіх 22 номерів, історію газети авторства самого Франдзінееллі від передумов створення до судових процесів над її організаторами, есеї Г. Сальвеміні, Е. Россі та П. Каламандрей про *Non Mollare* та тісно пов'язані з нею організації: «Italia Libera» («Вільна Італія») та «Circolo di Cultura» («Культурне коло»).

Для українського журналістикознавства драматична історія функціонування італійської нелегальної преси в роки фашистської диктатури викликає науковий інтерес з огляду на досвід вітчизняного журналістського підпілля впродовж усього радянського періоду – маємо на увазі видавничу діяльність дисидентських кіл різної ідеологічної орієнтації в 1920–1980-х рр., означувану як самвидав, друковану продукцію проукраїнських сил під час та після Другої світової війни. Ознайомлення з досвідом підпільної преси інших народів в умовах тоталітарної держави вважаємо корисним для всебічного розуміння аналогічного досвіду українців. У цьому закладена актуальність нашого дослідження.

Мета статті – визначити основні мотиви роботи підпільної преси у фашистській Італії. Завдання, які необхідно виконати: 1) з'ясувати умови функціонування підпільної преси у фашистській Італії; 2) визначити основні орієнтири першої підпільної антифашистської газети *Non Mollare*; 3) виокремити засади функціонування найбільшого підпільного видання *l'Unita*.

Основні методи дослідження, використані у статті: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, аналогія, ілюстративний метод, контент-аналіз, системний аналіз, функціональний аналіз.

Результати й обговорення. Умови, в яких опинився опозиційний журналіст в Італії після 1925–1926 рр., можна проілюструвати на при-

кладі одного окремо взятого діяча антифашистського руху з доволі типовою біографією Леона Гінзбург'а, цікавого для нас також тим, що він є (як і Є. Онацький, А. Кулішова та А. Балабанова) уродженцем України, включеним у міжвоєнний італійський журналістський процес.

Леон Гінзбург був представником нового покоління антифашистів, яке застало фашизм вже при владі, не прогало йому політичну боротьбу 1922–1926 рр. і, як зауважив Н. Боббіо, «не почувалося переможеним» [4]. Народився Л. Гінзбург 1909 р. в Одесі. У 1920 р. його сім'я переїхала в Турин, де він здобуває освіту: ліцей, потім правничий факультет, література. Впродовж 1920-х рр. Гінзбург хоч і відчуває незгоду з фашистським режимом, але, перебуваючи у протестному студентському середовищі, намагається не втручатися у політику. Натомість пише оповідання, перекладає з російської («Тарас Бульба», «Анна Кареніна»), співпрацює з журналом *Cultura*, публікує есеї та рецензії про російську та французьку літературу.

У 1931 р. Л. Гінзбург отримує італійське громадянство. Через рік у рамках підготовки дипломної роботи про Гі де Мопассана кілька місяців проводить у Парижі, де контактує з емігрантами-антифашистами А. Гароші, К. Росселлі, Г. Сальвеміні. Відтоді розпочинає свою підпільну антифашистську діяльність. Працює над створенням нового підпільного осередку «Джустіція е Ліберта», пише для емігрантського органу цієї організації матеріали антифашистського характеру. Паралельно отримує посаду приватдоцента, викладає в Туринському університеті російську літературу. Але відмовляється присягати фашистському режиму.

У березні 1934 р. поліція затримує товаришів Л. Гінзбург'а по підпіллю Сіона Сержа та Маріо Леві, які автомобілем намагалися провезти через кордон зі Швейцарією антифашистську літературу: 32 примірники № 10 *Quaderni di Giustizia e Libertà*, кілька примірників *Giornale degli Operai* та *Libertà*, листівки. Це спровокувало масштабні арешти (близько шести десятків осіб), під які потрапив і Гінзбург. Через кілька місяців, щоправда, затриманих було звільнено, окрім С. Сержа та Л. Гінзбург'а, які були змушені відповідати перед Спеціальним трибуналом за звинуваченням в участі у революційній організації «Джустіція е Ліберта». Гінзбург'а засудили на 4 роки, Сержа – на 3. У в'язниці Гінзбург має можливість читати і вчитися, займається Аріосто, Мандзоні, вдосконалює переклад книги Троцького «Історія російської революції». Вже в березні 1936 р. Гінзбург виходить на свободу, однак йому заборонено писати у пресу, тому він подається у видавничу справу.

1938 р. Гінзбург одружується з Наталею Леві, сестрою Маріо Леві. З прийняттям расистських законів він позбавляється італійського громадянства, а після вступу Італії у війну його від-

правляють на заслання на Південь Італії, де він живе з дружиною і дітьми. Там продовжує займатися видавничою справою, писати передмови, підтримує зв'язок із Турином, спілкується з іншими засланими антифашистами. Наприкінці листопада 1940 р. отримує дозвіл на 20 днів поїхати у Турин, де контактує з антифашистами, бере участь у створенні програми майбутньої партії, яка називатиметься «Partito d'Azione» («Партія дії»).

Після падіння фашистського режиму в липні 1943 р. Гінзбург їде у Рим, де веде активну політичну діяльність, йому довіряють друкований орган «Partito d'Azione» під назвою *L'Italia libera*. Під час німецької окупації Гінзбург живе у Римі під іншим іменем, продовжуючи підпільну діяльність. В листопаді його разом з товаришами арештовують у типографії *L'Italia libera*, згодом вдається встановити його особу. Під час допитів гітлерівці ламають Гінзбург'у щелепу і катують його так, що 5 лютого 1944 р. він помирає [5].

Біографія Леона Гінзбург'а дає можливість побачити принципові відмінності між фашистською та нацистською державними системами, становищем опозиціонера в рамках однієї та другої. Досить сказати, що Спеціальний трибунал державної безпеки, «поставлений на вершину репресивної піраміди фашистського режиму» [6], за весь час функціонування (1926–1943 рр.) засудив 4596 громадян, абсолютна більшість із яких отримала нетривалі терміни ув'язнення. Смертна кара була застосована проти 31 людини, довічне ув'язнення присуджувалося тричі. Зрозуміло, що ці цифри не йдуть у жодні порівняння з фабриками смерті гітлерівського чи сталінського зразка. Опираючись на наведені факти, можна констатувати, що в італійського антифашизму в окреслений період було доволі багато простору для діяльності, спрямованої проти режиму. У сфері ЗМІ плодом такої діяльності була антифашистська преса.

У Флоренції з січня по жовтень 1925 р. вийшли 23 номери першої підпільної антифашистської газети *Non Mollare*, у назві якої – один із найважливіших меседжів підпільної преси: «Не здаватися». Незгодним із режимом було вкрай важливо дати сигнал, що вони не збираються капітулювати: «Не здаватися. Опирається узурпації, ніколи не поступатися без боротьби, не відмовлятися мовчки від жодного зі своїх прав. Не турбуватися, як і коли кримінальна банда розвалиться. Завтра чи через двадцять років, не важливо. Поки – борімося» [7]. Інший мотив, яким керувалися автори цієї газети, – потреба поширювати ту інформацію, яку не пропускала фашистська цензура: «Публікуватимемо статті та новини, які не можуть бути опубліковані в опозиційних виданнях. Нам не залишають свободи слова, ми візьмемо її самі» [8].

Задля підтримання на плаву невеликої підпільної газети з лаконічними пропагандист-

ськими статтями доводилося залучати значну кількість журналістів, типографів, кур'єрів, свідомо йти на суттєві людські та матеріальні жертви, які були цілком виправданими з точки зору ідеалістично налаштованих борців за свободу слова.

У 20–30-ті рр. у продукування і поширення підпільної преси найбільший внесок зробили комуністи. Серед численних їхніх видань, які поширювалися в Італії нелегально, – газети, призначені для ведення пропаганди серед військових (*Caserta*, *Grigioverde*, *Il Marinaio rosso*), жінок (*Compagna*), молоді (*L'Avanguardia*), – помітне місце займає *l'Unita*, одна з найвпливовіших підпільних газет, яка не припиняла виходити впродовж усього фашистського періоду (іноді досягаючи накладу 5 тис. прим.), хоча не мала сталості періодичності, формату, кількості сторінок, місця виходу. Частково газету друкували в Італії, частково – у французькому м. Ліль, звідки переправляли у країну.

Досліджуючи *l'Unita*, важливо визначити ключовий посил цієї газети, основну мету її існування та відмежувати її від випадкового і ситуативного. Дослідники А. Даль Понт, А. Леонетті та М. Массара пояснювали існування підпільної *l'Unita* на початкових етапах (1927–1928 рр.) «намаганням повернути робітничим масам віру у свої можливості протистояти фашизму» [2, с. 117]. В іншому місці ці самі дослідники наводять слова Антоніо Грамші 1925 р., коли лідер комуністів як на мотив функціонування нелегальних видань (паралельно з тоді ще дозволеною, але жорстко цензурованою опозиційною пресою) вказував на необхідність публікувати «все те, що не могло публікуватися у легальній пресі» [2, с. 95].

Поданими вище мотиваційними чинниками – підтримувати віру в те, що антифашизм не переможений (1), та подавати альтернативну картину дійсності (2) – *l'Unita* справді керувалася, і не лише у перші роки антифашистського підпілля.

1. Як і *Non Mollare*, *l'Unita* вважала за потрібне періодично нагадувати, що комуністичний рух опору не збирається капітулювати: «Наша революційна діяльність буде безупинною, і у нашій важкій щоденній праці нас підтримує і надихає впевненість у кінцевій перемозі» [9]. Якщо «фашистські лідери думають, що подолали боротьбу класів», то «їхній «соціальний мир» відпочиває на кратері вулкану» [10]. «Ви вже заповнили в'язниці комуністами чи тими, кого вважаєте такими, але на вулиці, на заводах, у масах комуністична діяльність розгортається інтенсивно як ніколи» [11]. «Ми не здамося, – писала *l'Unita* під час процесу над Грамші, Террачіні та іншими комуністами у 1928 р. – Біль, якого ви нам завдаєте, позбавляючи нас наших кращих товаришів, робить нас сильнішими у стократ, у стократ спраглишими боротьби» [12].

2. З другого боку, *l'Unita* була схожа з *Non Mollare* в тому, що ставила собі за мету інформувати про події й явища, які замовчувала чи трактувала на свій лад легальна, підконтрольна фашистському уряду преса (часто висміювана на сторінках комуністичного органу). У матеріалі за 1937 р. під заголовком «Як працює італійська преса» *l'Unita* опублікувала список велін (таємних розпоряджень редакціям, які режим поширював серед редакцій підконтрольних видань), які супроводжувало зауваження: «“В газетах, які публікуються в Італії, немає нічого правдивого, крім даму”». Ця фраза циркулює Італією та відображає справжнє презирство народу до мерзеної преси, яка є гідною парок підлій гітлерівській пресі» [13]. Для *l'Unita* було важливо, наприклад, підкреслити, що фашистська преса применшує втрати італійських військ в Іспанії [14], а також, не обмежившись звичайним спростуванням фактичної інформації, показати ідеологічну порожнечу фашизму, безпідставність його намагань дистанціюватися від капіталізму, як і спроб надати героїчного, жертвоприносницького лоску «народові» та «тим, хто його веде», вказати на фальшивість «фашистської духовності» [15], про яку писав офіційний муссолінівський орган *Il Popolo d'Italia*.

В умах жорсткої регуляції інформаційного простору фашистської Італії *l'Unita* намагалася дати альтернативну картину світу. Однак про «правдивість» і «незаангажованість» цієї картини можна судити хоча б із того, як на ній зображався Радянський Союз, а разом з ним «далекоглядне і тверде управління Більшевицької партії, партії Леніна і Сталіна, яка чавить троцькістсько-бухарінських саботажників та буржуазних націоналістів, платних агентів міжнародного фашизму і задає ритм усьому советському життю, ритм пролетарського революційного авангарду». «Вже впродовж 21 року в Советському Союзі факел освітлює переможну ходу величезного народу до найвищих цілей. Непереможна Червона армія непохитно захищає завоювання соціалістичної Революції. Робітники усіх країн дивляться на неї як на свого провідника» [16], – пише газета. *l'Unita* ні на йоту не відходила лінії, яка диктувалася з Москви, ворогами пролетаріату оголошувалися ті його вчорашні вожді, які сьогодні усувалися з керівних посад чи взагалі опинялися на лаві підсудних: Троцький, Зінов'єв, Радек, Бухарін, П'ятаков та багато інших. «У Москві пройшов процес проти російських меншовиків (соціал-демократів), які саботували советську індустрію та готували імперіалістичне вторгнення у Советський Союз для відновлення капіталістичного режиму» [17]. «Фашизм та троцькізм, дві сторони однієї медалі» [18], – таким був один із заголовків.

Максимального контрасту газета намагалася досягати при зіставленні комуністичної і фашистської дійсностей: «В Росії пролетаріат є

вільним, господарем своєї долі», в той час як в Італії «“корпоративна держава” забезпечує босам та фашистам економічний та політичний контроль над робітниками. Свобода для буржуїв, рабство та голод для робітників» [19].

У матеріалі за 1933 р. *l'Unita* в руслі тієї самої прорадянської пропаганди розвінчувала інформацію про голод в СРСР: «Фашистські та соціал-демократичні газети, коли говорять про аграрну колективізацію у Союзі Советів та про ситуацію в російських селах, кажуть, що й там справи погані, що є аграрна криза та селяни страждають від голоду». Цей «наклеп», як і багато інших, газета спростовує переконливими цитатами зі свідчень робітників радянських колгоспів [20].

З'ясувавши, що в період підпільної роботи *l'Unita* значною мірою керувалася обома описаними вище мотивами (про які писали А. Даль Понт, А. Леонетті та М. Массара), ми все ж наголошуємо на тому, що основна мета функціонування цієї провідної підпільної газети зводилася до іншого. Передусім йшлося про те, аби збурити Італію, закликати її громадян до непокори владі, саботажу, а в ідеалі – підняти їх на повстання проти режиму. У *Non Mollare* цей посил теж помітний – заклики до непокори, до пасивного (принаймні) спротиву фашизму і фашистським порядкам регулярно з'являлися на шпальтах газети: «Ніколи не купуйте фашистські газети»; «не беріть участі у церемоніях, у яких задіяний теперішній уряд чи правляча партія»; «припиніть дружні стосунки з фашистами та тими, хто їх підтримує» тощо. «Італійці 1849–1859 рр. бойкотували австрійців. Фашисти – це австрійці наших днів. Бойкотуйте їх» [21]. Однак *Non Mollare* проіснувала всього кілька місяців і видала трохи більше двох десятків номерів – цього явно недостатньо, щоб простежити тенденцію і робити відповідальні узагальнення. З огляду на це обмежимося додаванням до двох вже визначених мотивів існування *Non Mollare* (підтримувати віру в те, що антифашизм не переможений, та подавати альтернативну картину дійсності) ще одного, третього – підбурювати до непокори режимові, – не уточнюючи, який із них домінував.

Інша справа – *l'Unita*, яка у своєму підпільному варіанті проіснувала півтора десятиліття і щодо якої ми можемо більш упевнено говорити про домінування у її матеріалах (ідеться не лише про кількість матеріалів, але й про їх емоційну насиченість) *третього мотиву*, який полягав у підбурюванні до непокори фашистському режиму у будь-який доступний спосіб. Надскладним завданням газети було не просто пробудити народне невдоволення, вмотивувати і обґрунтувати його, але й посприяти трансформації цього невдоволення у фізичний протест, пряму дію. «Без масової боротьби фашизм не може бути повалений. Без організації мас боротьба не буде переможною» [22], – писала *l'Unita*. «Гомю-

теся до загального політичного страйку проти фашистського режиму як першого кроку до рішучіших форм боротьби, організуйтеся для моменту, в який буде можливо підняти проти фашизму збройне повстання з метою встановлення уряду Советів, уряду робітників і селян» [23].

Для подібних закликів до непокори газета використовувала будь-які приводи. Вже з кінця 1920-х рр. починає активно експлуатуватися тема потенційної війни. Подаємо повністю одне з типових для *l'Unita* спонукальних звернень (1928 р.): «Робітники, селяни! Якщо фашизм викличе вас в армію, аби ви воювали проти ваших братів з іншої країни, візьміть зброю і використовуйте її, аби знищувати чорносорочечників, убивати промисловців та землевласників, візьміть зброю та використовуйте її, аби робити Революцію, аби встановлювати диктатуру пролетаріату на руїнах диктатури фашизму та капіталізму! Поразка фашистської та буржуазної Італії повинна бути вашою перемогою, повинна бути перемогою Революції!» [24].

Впродовж 1930-х рр. Італія взяла участь у кількох збройних конфліктах, в кожному з яких газета займала різку антиурядову позицію. У 1932 р. почалася війна в Китаї. Реакція *l'Unita*: «Робітники, перешкоджайте будь-якій відправці військ проти Китаю. Попіклуйтеся про те, щоб у Китай не відправлялися зброю та спорядження. Залізничники, відмовляйтеся транспортувати зброю, спорядження та війська, які прямують у Китай. Моряки з федерації морських робітників, кидайте у море вантажі зі спорядженням та зброю, призначену для Китаю. Працівники порту, <...> Солдати...» [25]. У 1935 р. Італія розв'язує війну проти Ефіопії. Серед завдань, які дає читачеві *l'Unita*, – «популяризувати бандитський характер війни, яку фашистський уряд збирається вести проти Абіссинії» [26].

У 1936–1939 рр. триває громадянська війна в Іспанії, в якій Муссоліні підтримує Франко. *l'Unita*: «Ми всі, фашисти та нефашисти, повинні дійти згоди, аби у будь-який спосіб змусити уряд почути, що італійський народ прагне перемоги іспанського народу, а не генералів; що італійський народ прагне миру, а не війни...» [27]. Паралельно слід «розвивати пропаганду, передусім у рядах фашистів, з відповідними аргументами та відповідною мовою, спрямовану на те, щоб повідомити правду про Іспанію»; «Перешкоджати всіма способами відправленню зброї та солдат в армію Франко» [28]. Робітникам, яких режим відправляє воювати, газета дає настанови: «Відмовляйтеся їхати, але якщо попри все, ви зобов'язані йти, передавайте зброю та багажі на інший бік, передавайте їх армії свободи, у якій вас приймуть не як ворогів, а як братів» [29].

Ця сама логіка «працюватиме» під час Другої світової війни. У випусках *l'Unita* за 1942 р. знаходимо заклики: «СОЛДАТИ! Переходьте зі зброєю та багажем у ряди армій свободи» [30].

«Селяни! Не здавайте зерна! Ховайте його, продавайте безпосередньо італійським споживачам» [31]. «СОЛДАТИ! Дизертуйте зі зброєю, ховайтеся по селах, захищайте селян від реквізицій» [32]. «Чим менше зерна, чим менше м'яса здамо, тим швидше закінчиться війна і наші близькі повернуться додому» [33].

Війна – далеко не єдиний привід для організації суспільного збурення, який намагалася використати *l'Unita*. Впродовж 1927–1943 рр. автори газети робили мобілізаційним для протестних настроїв день трудівника. У квітні 1930 р. *l'Unita* прописними літерами закликала: «Першого травня – усі з цехів, на вулиці, борімося за збільшення зарплат, за допомогу безробітним, семигодинний робочий день, амністію, борімося проти фашизму та війни, за захист советської Росії, за робітничу владу, за уряд робітників і селян» [34]. «СЕЛЯНИ, Першого Травня страйкуйте, мітингуйте на площах...». «СОЛДАТИ, Першого Травня робітники та селяни страйкуватимуть, мітингуватимуть на вулицях, щоб отримати хліб та роботу, щоби боротися проти війни, щоб захистити советську Росію. Не стріляйте у робітників, ваших братів» [35].

Іншим способом організації суспільного протесту на озброєнні в *l'Unita* була боротьба за звільнення політичних в'язнів. «Маніфестуйте, щоб змусити їх припинити будь-яке погане ставлення до ув'язнених антифашистів, щоб змусити їх скасувати дисциплінарні покарання тим, хто брав участь у нещодавньому голодуванні, за звільнення директора в'язниці Чівітавеккіа, за звільнення усіх ув'язнених та засланих антифашистів» [36]. Цікавим видається такий заклик: «Пишіть всюди на стінах: ЗВІЛЬНІТЬ ГРАМШІ» [37].

Репресованих антифашистів газета звеличувала, не шкодувала місця для їхніх фотографій, романтизованих біографічних відомостей. Одним із символів протистояння фашизму в міжнародному масштабі був арештований гітлерівським режимом лідер німецьких комуністів Ернст Тельман. «Мітингуймо за звільнення Тельмана, героїчного лідера німецького пролетаріату» [38]. «Тельмана має бути звільнено! Відправляйте тисячі протестів у німецьке посольство в Римі, у німецькі консульства, до німецького уряду і кажіть катам німецького пролетаріату: *Руки геть від Тельмана!*» [39].

Газета підбурювала читачів до непокори політиці уряду також у зв'язку з прийняттям расистських законів у листопаді 1938 р., до «спротиву» «усіма можливими способами будь-якій формі пропаганди та расистським діям режиму» [40]. Публікувалися заклики проводити демонстрації солідарності з «усіма, кого переслідує режим» [41].

Кількома роками перед початком Другої світової обурення газети викликало італійсько-німецьке зближення. Один із заголовків: «Органі-

зуймо та управляймо народним обуренням проти вісі Берлін–Рим» [42]. У цей самий період відносини Італії та Франції, навпаки, погіршилися і це теж було використано в *l'Unita* як привід закликати до народного протесту: «Опираймося новим війнам, які готує фашизм, поборюючи всіма способами мерзенну фашистську кампанію проти вільного братнього народу Франції...» [43].

Авторам газети доцільно було також повідомляти про *результати* їхньої підривної пропаганди – локальні заворушення, протести, конфлікти з владними структурами тощо: «Ми знаємо про демонстрації фашистських військових в Північній Італії, льотчиків у Центральній Італії та призовників у Калабрії. Заворушення серед студентів та спеціалістів...»; «На ливарнях Фіат 25 листопада був знайдений антифашистський напис на дверях одного кабінету» [44]. У Корато (Пулья) «рішуче протестували проти продовження війни та проти жахливої бідності як її наслідку для народу» [45]. «Серйозні конфлікти відбулися нещодавно між фашистами та населенням Маса Ломбардіа у провінції Равенна» [46].

Оскільки ні виготовлення, ні поширення газети не було можливості покласти на постійні рейки зі стабільною періодичністю та стабільними читачами, автори *l'Unita* свідомо виходили з розрахунку на те, що «кожен номер може дати товаришам комплексну ідею про політику партії, про її лінію роботи та організації» [47]. Те, що читач був радше випадковим і потрапляння газети в ті чи ті руки залежало швидше від обставин, ніж від бажання самого читача, спонукало до орієнтації на якнайширшу аудиторію. Велася спеціальна рубрика для жінок «*Compagna*» («Подруга»), хоч і непостійна, як і сама газета. Використовувалися додатки з регіональним ухилом: «*l'Unita* міланська», «*l'Unita* туринська». Такі матеріали, як «Мобілізуймо робітничу молодь проти фашистського імперіалізму» та «Як маємо працювати серед жінок», були присвячені пошуку способів залучити до справи названі соціальні групи.

Не могло бути жодного сумніву, що підпільна комуністична газета повинна робити ставку на робітничо-селянські маси, найбільш схильні до антиурядового протесту і повстання. Це тягнуло за собою необхідність орієнтуватися перш за все на незабезпечені, переважно малограмотні соціальні пласти. Звідси – простий, доступний, однозначний контент, ставка на примітивну антиурядову пропаганду, покликану (як ми вже з'ясували) налаштувати народні маси на активний чи пасивний опір режимові, безпосередність у спілкуванні з читачем (на «ти», без зайвих церемоній), а також приземленість більшості тем, їх максимальна близькість до буденних потреб і навіть інстинктів простого народу. Серйозні теми якщо й порушувались, то найчастіше все одно зводилися до лозунгів.

Нижче подаємо вміщені в *l'Unita* інструкції щодо розповсюдження газети, з яких можна дізнатися не лише про спосіб, у який видання поширювалося, але й про рівень читачів, на яких було розраховане видання:

«Не роби дурниці, не неси конверт, який містить «L'UNITA», у поліцію.

Якщо ти підеш у поліцію, твій дім негайно обшукають, міліція переверне тобі меблі, нищпоритиме у шафах, у ліжку, на горіщі, твоя кореспонденція буде завжди цензуруватися і ти більше не матимеш спокою.

Якщо ти не підеш у поліцію, якщо не скажеш жодному фашисту, що отримуєш «L'UNITA», ніхто ніколи не дізнається, що комуністична газета регулярно тобі приходить, ніхто не завадатиме тобі клопотів, ти будеш завжди поінформований про все, що відбувається в Італії і за кордоном, і про те, що фашистська преса замовчує» [48].

В іншому номері: «Якщо ти не падлюка (carogna), то зробиш так:

1) не скажеш жодному фашисту, що отримав L'UNITA;

2) уважно прочитаєш і розкажеш друзям цікаві повідомлення, які дізнаєшся звідси;

3) покладеш примірник у конверт і відправиш за адресою, яку знаєш» [49].

Висновки. Після встановлення тотального контролю над інформаційним простором у фашистській Італії все ж залишалося доволі багато можливостей для функціонування підпільної преси. Характеризується ця преса переважно примітивним, однобічним дискурсом, що пояснюється умовами, в яких її творили, поширювали, читали, а передусім завданнями, які ставили перед собою творці цієї преси. У рамках цієї статті вдалося підтвердити вже висловлені в науковій літературі тези, за якими мотивація авторів підпільних газет зводилася до: 1) підтримування віри у те, що антифашизм не переможений, та 2) творення картини дійсності, альтернативної фашистській пропаганді у легальній пресі. Однак до цих двох мотиваційних чинників ми додали третій, не артикульований досі, проте важливіший за два попередні. Авторам підпільної преси ставилося завдання щоразу під будь-яким приводом підбурювати італійців до непокори владі, саботажу, масових опозиційних зібрань, які мали б «розгойдати» народне невдоволення до такої міри, щоб режим втратив під собою соціальну базу і впав. Для реалізації цього завдання головним об'єктом пропаганди було слушно обрано емоційне (а не раціональне) ество читача, яке легше піддається гучним популістським закликам, ніж виваженій аргументації з урахуванням усіх «за» і «проти».

1. *Tomaselli S.* Storia della stampa clandestina / S. Tomaselli. – Roma : I.E.I.P., 1951. – 176 p.

2. *Dal Pont A.* Giornali fuori legge. La stampa clandestina antifascista 1922–1943 / A. Dal Pont, A. Leonetti, M. Massara. – Roma : ANPPIA, 1964. – 343 p.

3. *Franzinelli M.* «Non Mollare» (1925). Con saggi di Gaetano Salvemini, Ernesto Rossi e Piero Calamandrei / M. Franzinelli e alt. – Torino : Bollati Boringhieri editore s.r.l., 2005. – 173 p.

4. *Bobbio N.* Introduzione / N. Bobbio // Ginsburg L. Scritti. – Torino : Giulio Einaudi S. p. A., 1964. – P. 11–30.

5. *Cronologia* // Ginsburg L. Scritti. – Torino : Giulio Einaudi S. p. A., 1964. – P. 31–37.

6. *De Luna G.* Tribunale speciale per la difesa dello stato / G. De Luna // Dizionario del fascismo. A cura di Victoria de Grazia e Sergio Luzzatto. – Torino : Giulio Einaudi editore s. p. a., 2002. – Vol. 2. – P. 738–741.

7. *Tattica nuova* // Non Mollare. – 1925. – Aprile. – № 11.

8. *Pubblicheremo questo bollettino...* // Non Mollare. – 1925. – № 1.

9. *I Comunisti davanti al Tribunale Speciale* // l'Unita. – 1927. – 1 agosto.

10. *Ai Lavoratori italiani!* // l'Unita. – 1929. – 1 gennaio.

11. *La lotta fra il fascismo e il proletariato si fa più serrata* // l'Unita. – 1927. – 1 agosto.

12. *Il Processo contro il Partito Comunista* // l'Unita. – 1928. – Gennaio.

13. *Come funziona la stampa in Italia* // l'Unita. – 1937. – № 7.

14. *Basta col macello dei figli d'Italia* // l'Unita. – 1938. – № 6.

15. *Motivi fascisti* // l'Unita. – 1939. – № 1.

16. *Gianni L.* L'impetuoso sviluppo del benessere nell'Unione Sovietica / L. Gianni // l'Unita. – 1939. – № 1.

17. *Il socialfascismo internazionale preparava l'intervento armato contro la Russia* // l'Unita. – 1931. – Aprile.

18. *Ciufoli D.* Fascismo e trotskismo, due faccie della stessa medaglia / D. Ciufoli // l'Unita. – 1937. – № 4.

19. *I grandiosi risultati di diciassette anni di potere...* // l'Unita. – 1934. – № 12.

20. *Come vivono i contadini nella Unione dei Soviet* // l'Unita. – 1933. – Novembre.

21. *Memento* // Non Mollare. – 1925. – № 2. – Gennaio.

22. *28 ottobre: Anniversario del regime del terrore e della fame!* // l'Unita. – 1930. – Novembre.

23. *Il Partito Comunista agli operai e ai contadini della Valle Padana* // l'Unita. – 1930. – Maggio.

24. *Operai, contadini!* // l'Unita. – 1928. – Gennaio.

25. *Soldati e marinai italiani, fate il vostro dovere rivoluzionario* // l'Unita. – 1932. – 20 febbraio.

26. *Che fare?* // l'Unita. – 1935. – № 5.

27. *Reazione e rivoluzione in Spagna* // l'Unita. – 1936. – № 13.

28. *Montagnana M.* Per un aiuto concreto alla Spagna repubblicana / M. Montagnana // l'Unita. – 1936. – № 14.

29. *Primo dovere: aiutare il popolo spagnolo* // l'Unita. – 1937. – № 1.

30. *SOLDATI!* // l'Unita. – 1942. – № 1.
31. *Contadini!* // l'Unita. – 1942. – № 2.
32. *SOLDATI!* // l'Unita. – 1942. – № 3.
33. *Ai lavoratori della campagna* // l'Unita. – 1942. – № 1.
34. *Primo Maggio. Tutti fuori dalle officine* // l'Unita. – 1930. – 1 aprile.
35. *CONTADINI, il Primo Maggio...* // l'Unita. – 1930. – 1 aprile.
36. *In difesa dei detenuti...* // l'Unita. – 1934. – № 10.
37. *Scrivete sui muri...* // l'Unita. – 1934. – № 6.
38. *Manifestiamo per la liberazione di Thelmann, il capo eroico del proletariato tedesco* // l'Unita. – 1934. – № 6.
39. *Ernesto Thaelmann* // l'Unita. – 1935. – № 15.
40. *Unione del popolo contro la barbarie razzista* // l'Unita. – 1938. – № 7.
41. *Contro la barbarie razzista* // l'Unita. – 1938. – № 9.
42. *Organizziamo e dirigiamo l'indignazione popolare contro l'asse Berlino-Roma* // l'Unita. – 1938. – № 4.
43. *Pane e lavoro, non guerra e fame* // l'Unita. – 1939. – № 1.
44. *Malcontento di massa contro la politica di Mussolini* // l'Unita. – 1937. – № 14.
45. *Dimostrazioni contro il fascismo* // l'Unita. – 1938. – № 7.
46. *Malcontento e proteste delle masse popolari in Italia* // l'Unita. – 1938. – № 7.
47. *L'«Unita»* // l'Unita. – 1933. – Febbraio.
48. *Al Lettore* // l'Unita. – 1929. – 1 gennaio.
49. *Al Lettore* // l'Unita. – 1929. – Febbraio.

Подано до редакції 10. 09. 2014 р.

Melnyk Yuriy. The clandestine press in fascist Italy: the ways to confront the regime.

The article analyses the two most outstanding clandestine papers of anti-fascist orientation, which have been spreading in Mussolini's Italy. On the example of L. Ginsburg's dissident activities it is shown that, beside phony totalitarianism of the fascist regime, the clandestine press had ample opportunities for subversive job. It is noticed that the stylistic peculiarities of this press (the simplicity, the categoricity, the abundance of slogans and appeals) are caused by the nature of clandestine communicative process and by the orientation on a large readership. It is marked out the most important motives of the authors of clandestine papers, such as: to keep faith that anti-fascism is not defeated and that its agenda is still in force; to promote its own picture of reality, alternative to the fascist one from legal press; to incite the Italians to disobedience in regards to the government and incite them to an uprising against regime.

Keywords: clandestine press, subversive propaganda подрывная пропаганда, итальянский антифашизм, Non Mollare, l'Unita.

Мельник Ю. И. Подпольная пресса в фашистской Италии: пути противостояния режиму.

В статье проанализированы две наиболее заметные подпольные газеты антифашистского направления, которые нелегально распространялись в муссолиновской Италии. На примере деятельности диссидента Л. Гинсбурга показано, что вопреки бутафорной тоталитарности фашистского режима, в подпольной прессе был достаточно широкий простор для подрывной деятельности. Отмечены стилистические особенности этой прессы (простота, доступность, категоричность, большое количество лозунгов и призывов), что обусловлено характером подпольного коммуникационного процесса, а также ориентацией на широкие читательские массы. Выделены наиболее важные мотивации авторов подпольных газет, а именно: сохранять веру в то, что антифашизм не побеждённый и что его дело до сих пор живет; продвигать картину действительности, альтернативную фашистской пропаганде в легальной печати; подстрекать итальянцев к неповиновению власти, а в перспективе – к восстанию против режима.

Ключевые слова: подпольная пресса, подрывная пропаганда, итальянский антифашизм, Non Mollare, l'Unita.